

Видання присвячене 30-й річниці Незалежності України, здійснене за сприяння Міністерства культури та інформаційної політики України й Українського інституту книги. Видання призначене для безоплатного розповсюдження.

В ДОРОЗІ ДО СЕБЕ

На початку третього тисячоліття Україна розгублено зупинилась на перепутті.

Куди йти далі? Віками вистраждана й омріяна свобода прийшла в наш дім убогою старчихою, а зараз вповзла ще й війна. І настав час кожному задуматись над тим, а що ж таке істинна Воля? Чи є вона чинником державним або правовим, чи підлягає її суть означенню за законами людського права, чи залежить вона від того, як нас сприймають сусіди?

А може, дух Свободи — у найглибших тайниках наших душ, нашої духовної природи? Ми завжди бачили ворогів зовнішніх: вони були відверто зухвалі, агресивні, підступні, нищили нас фізично, плюндрували наші землі, руйнували саме середовище життя, зневажали нашу спадщину та історію.

І ось нині відчутно відкрилась сумна картина: найстрашніший ворог усередині нас. «Пізнай себе самого» — ця велична заповідь предків застережливо пильнувала нас упродовж тисячоліть. Нинішня розгубленість на роздоріжжі епох — результат найперше зубожілості нашого духу, втрати зв'язку з духами предків, які завжди були для нашого земного світу оберігаючим покровом, живили нас енергією вічності.

Вороги навчили нас роз'єднуватись: по горизонталі історії розпинають Україну, ділячи її на язичницьку, християнську, московську, радянську. Пам'ять предків заведена через невідання своїх коренів: ми звикли «економити» на власній історії, обрубавши безпечно її коріння на глибині Київської держави. Туди дорога менш-більш протоптана для нас і позначена дороговказами чужинців. Глибше «німець», за визначенням Шевченка, не дав дозволу заглядати. То нам, нинішнім, так зручніше.

Але тепер Московія намагається обрубати уже вершечок нашої історії, зазіхаючи і на Русь, і на Київ, намагаючись стерти з лиця землі навіть ім'я наше — Русь-Україна.

Тепер це невігластво, ця забудькуватість оголились війною: ворог б'є нас саме по слабкому місцю, відбираючи історію, мову, землю. Йому, виявляється, потрібне саме те, чого ми так легковажно зрікались.

Ця війна пробудила нас, загостила свідомість. На лезі меча наша душа і пам'ять освічуються покликом предків. Далі не зможемо ступити ані кроку, поки не збудимось від летаргічного сну забуття, не запрагнемо самі, без чужих підказок, вслухатись у Прамову своєї землі. Вона ще не замовкла навіки. Підкидає нам незотлілі черепки прадавньої культури, розкриває ключі могил, засвічується тайнами Слова. Одкровення прадавніх українських символів, закодованого тайнопису вічності приходять до нас несподівано у снах і ясновидіннях, змушують ще і ще раз вдивлятись і вслухатись у дивну симфонію звуків, ліній, барв...

Це говорить Україна...

І вона нагадує кожному, що поняття Я і Україна — нероздільні. Україна — це родова сукупність душ, що створили єдине опікунче сонце над нашою землею. Вона не існує окремо від нас лише як територія. Вона — в кожному з нас. І якщо кожен скаже собі з повною вірою й довірою: «Я є Україна!» — то ніхто не зламає цього моноліту.

У цій книзі робиться спроба бодай доторкнутись до тайн прадавнього світогляду наших попередників у найважливіших формах його відображення: у способі повсякденного життя, в казках, обрядових та календарних піснях, в орнаментиці писанок, вишивки та розпису. Образи сутностей Буття, символи його начал, мірностей світобудови просвічуються в кожній з цих форм правідання. Це символи первнів Буття — води і вогню, материнського і батьківського, земного і небесного: їх взаємодії у своїх найдавніших і найпоширеніших формах. В найрізноманітніших комбінаціях ці коди світотвору присутні у всіх проявах нашої нинішньої культури, бо є найбільш стійкими і надійними елементами архітектоніки світобудови.

Діти Всесвіту — ми напоєні його енергією, мудрістю і силою. Ця сила розлита у всьому світоглядному космосі українців. Наша земна українська родина споконвіку була, є і буде проявленим образом Небесної Родини.

ПРАМАТІР ПРИСТАНИЩА ЛЮДСЬКОГО

"В своїй каті своя правда, і сила, і воля".

Тарас Шевченко

*«Напишу я слово про катю за тисячу верст
і за тисячу літ*

*від далеченних сивих давен аж до великого
мого часу всевітньо-атомної бомби.*

На Закарпатті й поза Вкраїною сучу.

Білу, з темною солом'яною стріхою,

що поросла зеленим оксамитовим мохом,

архітектуру праматір пристанища людського...»

Олександр Довженко

Попрощавшись із солом'яним храмом своїх предків, Олександр Довженко, як і багато хто із романтиків початку двадцятого століття, що мріяли про високі хори, рукотворні моря, про підпорядкування природи людській волі й утвердження ситого комуністичного майбутнього, навіть не уявляли, що із цим скромним та примітивним, з точки зору прагматичного розуму, пристанищем, людина втратить неймовірно багато. Втратить душевну спорідненість із землею предків, з їхніми душами, з живильними енергіями космосу, зі своєю внутрішньою силою.

Втратить одне зі своїх «тіл» у земному світі — адже першим є власне фізичне тіло людини, другим — її «сорочка»: одяг сприймався українцями як своєрідний енергетичний «панцир» для фізичного тіла, вмістилище і гармонізатор сорока божественних енергій, що формують власне фізичне тіло при народженні людини. Через одяг, його структуру, енергетичну провідність, колір, орнаментальні коди людина входить в індивідуальний резонанс з усім всесвітом.

Третім «тілом» людини є її житло — розширений храм, в якому один індивід взаємодіє зі спорідненим родовим «деревом». Це «тіло» — ментальна, чуттєва і тонка мембрана взаємодії людей в родинному тісному просторі свого хатнього храму.

І четвертим «тілом» людини у вселенських просторах є простір її думок. На цю тему українці придумали багато казок, прислів'їв, загадок на зразок «що у світі найпрудкіше?».

Тому виривати хату з чотиримірного космосу нашої душі в цьому земному світі не можна. Зруйнувавши традиційну українську хату з усталеною обереговою структурою, віддавши себе руйнівній атаці архітектури знеособлення, українці й не помітили, як брудні потоки духовного розтління розмили не лише глиняні підвалини прадідівських хат, а поступово нівелювали всі духовні цінності, на яких трималася родова пам'ять, здоров'я роду і нації.

Із втратою хати ми поступово втратили відчуття себе у просторі рідної землі, — адже даремно в символіці сновидінь хата асоціюється з тілом, зі свідомістю людини. Про сакральний зв'язок людини зі своїм житлом, записаним десь на рівні підсвідомості, на рівні генної пам'яті, говорить і сучасна наука. Учений-психоаналітик А. Пейар пояснював, що образ житла, який з'являється людині уві сні, ототожнюється з різними рівнями людської душі і тіла: фасад будинку позначає зовнішній вигляд людини, її особистість. Значення поверхів (у сучасних будинках) визначається вертикальною і просторовою символікою. Дах і верхні поверхи відповідають голові та розуму, рівню самоконтролю людини. А весь будинок асоціюється з будовою людського тіла і його природними фізіологічними та психічними функціями.

Перейшовши з хати в новітні безликі «хорони», споконвічні хлібороби буквально за одне покоління втратили у собі почуття і гідність господарів, у них стала переважати наймитівська психологія: добре там, де більше платять.

Мова — як духовне ядро особистості, як «дім буття», — за висловом німецького філософа Мартіна Гайдеґґера, — була розміняна на яскраву модну комунікативну іграшку, з допомогою якої можна вижебрати у долі якісь дрібні позитки.

«Обернись в хороми, покрийся залізом, красуйся великими вікнами, вирости, піднімись над травами, над житами і над садами...»

Ця мрія Довженка частково збулася. Бо важко назвати сірі громаддя безликих будівель хоромами. Та чи прийшло омріяне щастя в людські житла? Чи стали люди добрішими, вищими у своїх мріях? Чи поменшало у цих «хоромах» покинутих батьками дітей, одиноких вдів і сиріт?

Ще тоді, на зорі зародження безликої архітектури знеособлення, яка заповонила світ грандіозністю мрій про монументальні громаддя міст-мурашників, у яких можна буде, як в резерваціях, утримувати водночас велику кількість робочої «комашні», Довженко, можливо, і не здогадувався, якою загрозою стануть ці сірі одноманітні «мурашники» для вільного простору людської душі.

Погляньмо на проблему житла з точки зору взаємодії людського єства з космічною гармонією. Адже в цьому синергізмі — запорука духовного, психічного та фізичного здоров'я людини.

Золота пропорція є фундаментальним принципом побудови живої матерії: від найменшого молюска до галактик. Все, що не відповідає цьому принципу, має руйнівний вплив на живу природу. Особливо на людину, яка є вінцем творіння — «за образом і подобою» Творця.

Українські житла в основі своїх конструкцій мають закладений саме цей принцип. І не лише житла, — навіть одяг українці викроювали за принципом гармонійної взаємодії його складових.

Погляньте на класичну лемківську чи бойківську хату: співвідношення висоти даху і стін творять неймовірну гармонію, в основі «образу» українських хат — та сама «золота симетрія», що і в обличчі людини. Споглядаючи цей образ, ми відчуваємо внутрішній затишок, красу і гармонію. Як при спогляданні довершеного храму, всі конструкції якого витримані за законами космічної геометрії.

Порушення цих законів неминуче призводить до пригнічення, затримки розвитку, ослаблення і руйнування живих організмів. Адже пропорції і форми

*Бойківська хата із с. Орявчик. 18 ст.
Львівський музей народної архітектури
і побуту*

сприймаються нами на підсвідомому рівні. І якими комфортними речами не обставляла б себе людина в закапелку свого «мурашника», вплив неприродних деформацій буде неминучим.

Ця розвідка про солом'яний храм українців, можливо, вже й не пригодиться комусь у практичному житті, бо «двічі в одну й ту саму ріку не увійдеш». Але, створюючи серію книг «Золоте руно» про космос українського світогляду, я хотіла по колосочку зібрати ці величні цілісні знання в єдиний різдвяний сніп. Хотілося поставити його на покуті родової пам'яті на новий засів нашої української Ниви. Хотілося зіткати рушник із віковичних космічних символів миру, любові та світової гармонії за традицією наших предків.

Я не прощаюся з українською хатою. Вірю в те, що вона повернеться в наш український рай, — не обідрана та смутна, а мудра, люблена і щаслива. І цю книжку, що розкриває космос українського світогляду, звичаєвої та матеріальної культури, суспільних взаємин під куполом свого затишного Храму — Хати, — дарую найперше тим молодим українським поселянам, що вже сьогодні покидають безликі мурашники великих міст, у яких людина відчуває себе загнаною в бетонну клітку, оточеною тисячами чужих енергій, емоцій, страждань, позбавленою неба над головою і ґрунту під ногами.

Дарую її тим, хто хоче ростити своїх дітей на землі, по якій можна бігати босоніж, пити воду з чистих криниць і на світанні споглядати квітучу калину за вікном та слухати спів солов'їв. Тим, хто відчує себе у рідній хаті як в материнській сорочці, котра зігріває та оздоровлює не лише фізичне, а й духовне тіло людини.

Дарую всім українцям, — де б вони не жили, — як світлину нашої великої поліфонічної духовної культури, яка ще збережена в міфах, казках, колядках та щедрівках, у символіці вишивки та орнаментального живопису, керамічних виробів, обрядової культури, — бо ключ до розуміння космічних кодів цієї культури ми повільно випускаємо з рук.

Нехай забринить у ваших серцях відлуння генетичної пам'яті великого народу, який був, є і буде господарем рідної землі.

НЕОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЖИТЛОБУДУВАННЯ

Виявляється, житла неолітичної доби в Україні були значно багатшими, функціональнішими, ніж ті убогі мазанки початку двадцятого століття нашої ери, з якими попрощався Олександр Довженко. Як на Подніпров'ї, на Черкащині — в найбільш

потужних цивілізаційних центрах трипільської доби, – так і на тогочасних поселеннях Західної України, досліджених археологічними експедиціями, знаходять великі будівлі, багатородинні доми родового колективу. Будинки мали площу до 140 квадратних метрів: вони склалися з декількох кімнат, розділених поперечними перегородками, в кожній з яких було по одній або й по дві печі. Довжина будинку часто доходила до 20 метрів!

Звичайно, знаходять на поселеннях і невеличкі будівлі з однією кімнатою та піччю, присінком, через який виходили у двір. Адже у всі часи суспільство було неоднорідним – доля так само обдаровувала людей сирітством, самотністю, вдовиними пожитками...

Нещодавні дослідження, проведені на території Черкаської області в селищах Тальянки і Доброводи за допомогою унікальної машини, що вловлює найменші відхилення магнітного поля, показали, як виглядали найдавніші поселення українців. Виявляється, шість тисяч років тому це було найбільше поселення людей на Землі – три тисячі будівель в Тальянках і близько двох тисяч в Доброводах.

Типологічно житла трипільців майже не відрізнялися від сучасного типу української глиняно-солом'яної хати. Вони мали площу від 40 до 60 квадратних метрів, стіни і підлога були зроблені з обпаленої глини, дах – з очерету. Вхід у хату був із сіней, де стояли кам'яна зернотерка і дерев'яний ткацький верстат. За наступними дверима була житлова кімната. У ній праворуч розташовувалася піч. Уздовж лівої стіни було глиняне підвищення заввишки 10–20 сантиметрів і завширшки близько пів метра. Вікно круглої форми знаходилося в протилежній від дверей стіні, біля якої встановлювали жертвник діаметром близько метра.

Культура виготовлення глиняного посуду в Україні має дуже глибокі корені – понад десять тисяч років. А це «понад», як ми здогадуємося, може сягати початків цивілізацій.

Наші предки добре розумілися на глині – з її допомогою творили не лише посуд різної щільності, міцності, різного вжиткового та культового призначення, – глина використовувалася як цілющий природний матеріал, що забезпечував фізичне і духовне здоров'я людини.

Науковці все ще сперечаються, чи були так звані трипільці предками нинішніх українців. Всі ці

М. Теліженко. «Толока в Легездиному». Витинанка

*Реконструкція трипільського житла.
с. Легеззине на Черкащині*

*Хата із с. Єрки Полтавської обл.
Історико-етнографічний комплекс
«Українське село»*

суперечки мають більше політичний, ніж науковий підтекст: адже кожен серйозний дослідник розуміє, що культура народу, який проживає на визначеній йому Богом території — «україні» («окрайчикові» землі), має не лише історичне, а й генетичне підґрунтя. Адже кожна територія з усім «родовим кошем» рослинного і тваринного світу, певним місцем під зорями, певними кліматичними умовами творить не лише мовну палітру корінного етносу, а й увесь його світоглядний космос.

Культура людства має свої сталі космічні домінанти, але при цьому світоглядна та звичаєва культура одного народу відрізняється від іншої так само, як калина відрізняється від кедра. В основі цих відмінностей — архетипи генотипів, які склалися ще на зорі зародження людства. І саме по цих тонких архетипних мітках можна розрізнити особливості культурної спадщини різних націй і народів.

Погляньте на ідентичність житла, а головне — на древню символіку артефактів, які збігаються зі світоглядними архетипами космогонічного тайнопису вишивки, оздоблення хат, сучасної кераміки та різьблення по дереву, народного живопису, — і побачите, що духовна родова пуповина ніколи не переривалася, незважаючи на вселенські катаклізми.

Бо ця спорідненість, — як фізична, так і духовна, — передається на генетичному рівні.

Єдине, що суттєво змінилося за тисячоліття побутування хліборобської культури наших предків на цій богоданій землі, — це спосіб збереження досвіду виживальності. Так звані трипільці не вели осілого життя, як наші предки з часів ран-

нього періоду Київської Русі. Як відзначають дослідники, жителі трипільської доби проживали на одній території в середньому 50–75 років. За цей час земля на їхніх полях виснажувалась, тому вони шукали нове місце для своїх поселень.

Та не лише культ матері-землі, дбайливе ставлення до її збереження чи прагматичне бажання отримувати більші врожаї рухали нашими далекими предками, змушували їх дотла спалювати своє нажите двома поколіннями добро. Мабуть, найважливішим рушієм цих перемін у житті трипільців був саме дух виживальності, сили, передачі досвіду молодшим поколінням. Внук мав сам навчитися освоювати непрохідні хащі, творити ниву на викорчованому просторі, закладати житло, захищати своє поселення від зовнішнього ворога. Недарма тотемом наших пращурів був вовк — ця тварина весь час перебуває в русі та пильності: короткий проміжок сну змінюється періодом активної дії.

Трипільці були сильним народом. Вони ритуально спалювали домівки і більше на старе місце не поверталися. Житло вважалось живим організмом, який відживав свій вік і потім умирав.

Осілість наших ближчих предків була продиктована змінами суспільного укладу життя. Закріплення права на володіння землею в певних межах, поява державних утворень змусили селян вести розмірений осілий спосіб життя.

Але духовний і практичний досвід своїх попередників вони зберегли.

Саме українська хата, — цей правічний солом'яний храм наших предків, — засвідчує для нас, сьогоднішніх нащадків: можна багато що змінити в нашому побуті, способі життя, але генетична пам'ять все одно збереже найважливіше і винесе на вівтар нашого духовного буття в земному світі.

І в цій розвідці про космічні корені української звичаєвої культури та її споконвічного «храму» — прадідівської хати — поведемо мову про те, як її простір видозмінював-

